

توصیفات (نمادهای) بصری آزادی در اشعار محمد عقیفی مطر

چکیده

شعر و ادبیات همواره بازتابی از رویدادهای زندگی فردی و اجتماعی افراد است. از سوی دیگر نقش مهمی در ایجاد انگیزش دارد، لذا شعر در دوره‌های مختلف تاریخی در عین حال که ابزاری برای بیان احساسات بوده است، قدرت زیادی نیز در ایجاد انگیزه در عرصه‌های مختلف داشته است. مصر از یکی از کشورهایی است که در دوره معاصر مجموعه پیچیده از رویدادهای داخلی و خارجی را تجربه کرده است. مسئله‌ای که می‌توان اینجا مطرح کرد، بازتاب این تحولات و نوع مواجهه با آن در اشعار شاعران معاصر مصری مانند محمد عقیفی مطر است. عقیفی مطر از شاعران متعهد مصر در دوره معاصر است که با بن‌مایه‌های پایداری علیه استبداد داخلی و ظلم و ستم آن‌ها شعر سروده و جلوه‌های مقاومت با رویکرد آگاهی‌بخشی و ملی-میهنی و با تکیه بر وطن‌دوستی و ظلم‌ستیزی، مشخصه‌ی اصلی آثار و درون‌مایه اشعارش شده است. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر داده‌های کتابخانه‌ای انجام شده است. یافته‌های این پژوهش حاکی از این است که مطر ساختار شعر نو را بر قالب کهن شعر ترجیح داده و این قالب را وسیله‌ای دلنشین برای بیان آرمان‌ها و اهداف خود برگزیده است. دیوان محمد عقیفی مطر سرشار از مضامینی چون برانگیختن مردم برای مبارزه با حاکمان ستمگر، میهن‌پرستی، عدم سکوت در برابر ظلم و ستم، لزوم خروج اشغالگران از مصر، امید به آزادی و از بین رفتن ظلم و جور و ... است. همین مسئله سبب شده است تا توصیفات بصری درباره آزادی و مقاومت در اشعار او مشهود باشد.

اهداف پژوهش

۱. بررسی مضامین تشکیل‌دهنده اشعار محمد عقیفی مطر
۲. تبیین و ترسیم نمادهای بصری آزادی و پایداری در اشعار محمد عقیفی مطر

سؤالات پژوهش

۱. اشعار محمد عقیفی مطر دارای چه مضامینی است؟
۲. نمادهای بصری آزادی و مقاومت چه جایگاهی در اشعار محمد عقیفی مطر دارند؟

واژگان کلیدی: شعر معاصر عرب، ادبیات مقاومت، محمد عقیفی مطر، جلوه‌های پایداری و آزادی

مقدمه

ادبیات نقش مهمی در زندگی انسان دارد. این نقش از ایجاد انگیزش مورد نیاز در حیات فردی و اجتماعی انسان تا نقش مهمی که در ایجاد غریزه‌ی پایداری و تولید نیروی ایستادگی دارد، متغیر است. در جهان معاصر یک نهضت ادبی در برابر امپریالیسم به وجود آمده است که تبدیل به پدیده‌ای جهانی شده است. هنرمند امروزی جهان ما، در برابر امپریالیسم با جنگ افزار ادب خود، پایداری خطیر و حساسی را به جان می‌خرد. تحولات بزرگ و انقلاب‌های سرنوشت‌ساز تاریخ جوامع بشری، بنیان‌های سست گذشته را تخریب و بنیانی نو بر اساس تفکرات و تحولات جدید پایه‌ریزی می‌کنند. در زندگی بشر، قلم سلاح توانمندی بوده است. محمد عقیفی مطر از جمله شاعران نوگرای مصر در دهه شصت میلادی است که در اشعار خویش نگاهی انتقادی به مسائل و قضایای جامعه مصر داشته است و از مخالفان سرسخت انور سادات، رئیس جمهوری اسبق مصر بود و به خاطر مخالفت با سیاست دولت وقت، دستگیر و در نهایت از کشور اخراج شد. وی به عنوان یک شاعر متعهد در نگاه عدالت‌جویانه خویش و در جستجوی جامعه‌ای عادلانه و انسانی و بهره‌مند از مواهب و کرامت‌های درخور آن، در اشعار خود بارها از ظلم و جور و ستم و تعدی، و نابرابری‌های اجتماعی سخن به میان آورده است. این پژوهش بر آن است که از خلال اشعار عقیفی مطر جلوه‌هایی از نمادهای پایداری او را بیان نموده و آن‌ها را به رشته تحریر درآورد. عقیفی مطر در طول زندگیش تلاش نمود تا مردم را نسبت به مسایل سیاسی دوران خود آگاه کرده و روح مبارزه‌طلبی را در وجودشان بیدار کند تا آنان را علیه حاکمان مستبد تحریک نماید. حاکمیت استبداد و ظلم و ستم موجود در جامعه از عوامل اصلی بروز عناصر و جلوه‌های پایداری و استقامت در شعر اوست. بررسی پیشینه پژوهش حاضر نشان می‌دهد تاکنون اثر مستقلی در این راستا به رشته تحریر در نیامده است. با این حال، آثاری به جنبه‌هایی دیگر از شعر عقیفی مطر پرداخته‌اند. پایان‌نامه‌ای با عنوان «تأثیر بلاغی معانی و مفاهیم قرآن بر شعر سه تن از شاعران معاصر (أمل دنقل، محمد عقیفی مطر و صلاح عبدالصبور)» نوشته سمیرا فراهانی به رشته تحریر در آمده است که نویسنده در این پژوهش به واکاوی مفاهیمی قرآنی در شعر مطر پرداخته است. همچنین مقالاتی با عناوین: «جمالیات التناص فی شعر عقیفی مطر» از دکتر احمد جبر شعث؛ «تحلیل انتقادی تناص دینی، قرآنی در شعر محمد عقیفی مطر» از مسعود اقبالی و علی سلیمی؛ «هنجارگریزی معنایی قرآن در شعر محمد عقیفی مطر» از ابراهیم اناری بزچلوئی و حسن مقیاسی و سمیرا فراهانی؛ «الحلم و الکیمیاء و الكتابة فی دیوان أنت و أحدها» از شاکر عبد الحمید؛ «الحیاء الثقافیة : اعتقال محمد عقیفی مطر: سلاما حیث أنت» از دکتر غالی شکری و نوری الجراح؛ «حریة محمد عقیفی مطر: حتی الشعراء» از احمد جوده و «قضیة: البحث عن محمد عقیفی مطر» از دکتر غالی شکری؛ و «سردیة الأمکنة المغلقة فی شعر محمد عقیفی مطر المقبرة و المقهیة نمودجاً» از شهریار همتی و حامد پورحشمتی، نگاشته شده است. در این آثار بیشتر به بازشناسی مفاهیم قرآنی در اثر عقیفی مطر پرداخته شده است. پژوهش حاضر، با تلاش متفاوت از نوشته‌های پیشین و به طور مشخص و با تکیه بر دیوان محمد عقیفی مطر تلاش نموده تا ضمن معرفی این شاعر و بررسی اشعار انقلابی او، به جلوه‌های گوناگون آزادگی و مقاومت، ظلم ستیزی و دفاع از وطن در اشعار این شاعر بپردازد.

نتیجه‌گیری

شعر و مضامین موجود در آن قدرت منحصر به فردی در انتقال انگاره‌های سیاسی و فرهنگی مختلف دارند. از این رو بسیاری از شاعران در انجام این رسالت اجتماعی در شعر خود کوشیده‌اند. بررسی مضامین اشعار محمد عفیفی مطر نشان می‌دهد که آزادگی و مبارزه با ظلم دغدغه اصلی شاعر است. این شاعر مصری با در اختیار گرفتن اصلوب شعر نو، کوشیده تا فارغ از التزام و انحصار شعر سنتی، اهداف و آرمان‌های خود را به تصویر بکشد. مردم را تشویق به مبارزه و آگاهی کند. حاکمیت استبداد و گسترش ظلم و بی‌عدالتی از عوامل اصلی بروز عناصر و جلوه‌های پایداری در شعر محمد عفیفی مطر است. او که از دوران کودکی با قرآن مأنوس بوده بر اساس آموزه‌های الهی، عدالت‌خواهی و ستم‌ستیزی، از جلوه‌های نمادین استبدادستیزی در شعرش می‌باشد و آزادیخواهی و پایداری در برابر ظلم در اشعارش بسامد بالایی دارد. از مؤلفه‌های جلوه‌های پایداری در اشعار وی م‌توان وطن‌دوستی، عدم سکوت در برابر ظلم، خروج اشغالگران از وطن، امید به پیروزی و آزادی و نابودی ظلم و ستم، و ... را بیان نمود. عفیفی مطر معتقد است که ناآگاهی و سکوت مردم، زمینه‌ساز نظام استبدادی گردیده و باعث تداوم ظلم و جور حاکمان ستمگر می‌شود اما از آنجایی که خداوند در مسند عدالت نشسته، گیرنده حق مظلومان و هلاک‌کننده‌ی ظالمان است به گونه‌ای که عذاب ظالم، مرهمی برای دل مظلوم خواهد شد. بنابراین بخشی از مفاهیمی که عفیفی مطر برای انتقال مفاهیم مورد نظر خود برگزیده است، مفاهیم بر گرفته از قرآن و فرهنگ اسلامی است. تمسک به مذهب در برابر ظلم و تمسک به فرهنگ مذهبی در برابر فرهنگ غربی شیوه‌ای است که عفیفی مطر برگزیده است.

منابع

- اقبال، مسعود، سلیمی، علی (۱۳۹۱)، «تحلیل انتقادی تناص دینی، قرآنی در شعر محمد عفیفی مطر»، مجله نقد ادب معاصر عربی شماره سوم، ص ۶۵-۷۴.
- امیری خراسانی و هدایتی، احمد و فاطمه (۱۳۹۰)، «ادبیات پایداری؛ تعاریف و حدود»، نشریه ادبیات پایداری، شماره دهم، ص
- اناری بزچلوئی، ابراهیم، مقیاسی، حسن، فراهانی، سمیرا (۱۳۹۱)، «هنجارگریزی معنایی قرآن در شعر محمد عفیفی مطر»، مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۲۵، صص ۴۷=۷۷.
- بردبار، محمد حسن (۱۳۷۱)، «کلک»، شماره ۳۲، ص
- بدرنصار، احمد (۲۰۱۰)، المثقون: عفیفی مطر رائد حرکه الشعر الاقلمی فی مصر بلامنازع، القاهرة: مکتب الریاض.
- تقوی، محمد، دهقان، الهام (۱۳۸۸)، «موتیف چیست و چگونه شکل می‌گیرد؟»، فصلنامه تخصصی نقد ادبی، شماره ۸، صص ۳۱-۷.
- داد، سیما (۱۳۸۳)، فرهنگ اصطلاحات ادبی، چاپ دوم، تهران: مروارید.
- سالم، حلمی (۲۰۰۷ م)، دراسات فی شعر محمد عفیفی مطر و مختارات، القاهرة، المجلس الأعلى للثقافة.
- سیدی، سیدحسن (۱۳۸۹)، کارکرد سنت در شعر معاصر عرب، مشهد: دانشگاه فردوسی.

شکری، غالی (۱۳۶۶)، ادب مقاومت، ترجمه محمد حسین روحانی، تهران: نشر نو.

صرفی، محمدرضا، مدبری، محمود و علی نژاد، ملیحه (۱۳۹۶)، تحلیل و بررسی انواع موتیف و کارکردهای آن در آثار بلقیس سلیمانی، ش ۴۱، صص ۲۴۴-۲۲۵.

ضیف، شوقی (۱۳۸۴)، هنر و سبک‌های شعر عربی، ترجمه مرضیه‌آباد، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.

العالم، محمود امین (۱۴۱۱ق)، «معلقات» محمد عفیفی مطر، شماره ۶، ص

عبّاس، احسان (۱۹۷۸م)، إتجاهات الشعر العربی المعاصر، کویت: عالم المعرفة.

عفیفی مطر، محمد (۱۹۹۸م)، احتفالات المومیاء المتوحشة، القاهرة، دارالشروق.

عفیفی مطر، محمد (۱۹۹۸م)، ملامح من الوجه الأمیذوقلیسی، القاهرة، دارالشروق.

عفیفی مطر، محمد (۱۹۹۸م)، من مجمره البدایات، القاهرة، دارالشروق.

فتوحی، محمود (۱۳۹۱)، سبک‌شناسی نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها، تهران: انتشارات علمی.

قربانی، سروش (۱۳۸۲)، دایرةالمعارف مشاهیر جهان، تهران، چاپ پنجم، انتشارات پرتو .

کنفانی، غسان (۱۳۶۵)، نگاهی به ادبیات صهیونیسم، ترجمه موسی بیدج، تهران، انتشارات برگ.